
Gróf Teleki Pál és Kárpátalja visszatérése (1939)

(*Bevezetés*) A Horthy-korszak miniszterelnökei közül gróf Bethlen István és Kállay Miklós mellett gróf Teleki Pál volt messze a legkiemelkedőbb, államférfiúi és politikusi képességekkel egyaránt megáldott, hazájáért a legmesszebbmenőkig személyes felelősséget is magára vállaló történelmi személyiségünk. Továbbá a magyar történelemben a még az ország három részre osztottságának idejéből származó klasszikus erdélyi politika utolsó képviselőjeként (is) tarthatjuk számon. Mielőtt cikkünkben témánkat mélyebben boncolgatni kezdenénk, a tudós miniszterelnök előéletével és addigi pályafutásával külön fejezetben is foglalkozni fogunk. Most egyelőre annyit, hogy gróf Teleki Pál második miniszterelnöksége (1939–1941) hozta meg második békés, háború nélküli revíziós sikerünket, Kárpátalja visszatérését 1939 márciusában. Ahogy majd az alábbiakban látni fogjuk, ennek a térségnek fontos geopolitikai jelentősége volt, és korántsem csak Magyarország szempontjából. A német „Führer” aktuális korabeli politikai és stratégiai játszmáinak is elemét képezte, de nem volt érdektelen az akkoriban Szovjetunió fedőnév alatt futó sztálini orosz világhatalom szemszögéből sem¹, továbbá román, sőt lengyel spekulációk tárgya is volt.² Sajnálatos viszont, hogy a források alapján az derült ki, hogy Nagy-Britannia és Franciaország meglehetősen érdektelenséget mutatott Kárpátalja iránt, e térség csak akkor kapott rövid figyelmet a brit Foreign Office, vagyis a Külügyminisztérium részéről, hogy az angolok örömmel nyugtázták, hogy a fölbomlott és megsemmisített csehszlovák állam e része nem került német uralom alá.³ Megvizsgáljuk azt a kérdést is, hogy Kárpátalja visszavétele mennyiben volt tekinthető önálló magyar külpolitikai akciónak, ha egyáltalán az volt. Ahhoz, hogy az 1939. márciusi eseményeket és kulcsfiguráinak gondolkodását, hajlamait, meggyőződéseit és lépéseiket megérthessük, vissza kell mennünk az időben, és foglalkoznunk kell a két világháború közötti lényegében véve beneši Csehszlovákiával, Kárpátalja történetével és helyzetével, az 1938-as müncheni egyezmény körülményeivel, ennek kapcsán a rendkívül bonyolult korabeli nemzetközi politikai-diplomáciai sakk-táblákkal és konstellációkkal. Elemezni fogjuk a korabeli magyar politikai helyzetet is és nem utolsósorban görcső alá vesszük gróf Teleki Pál miniszterelnököt is. Ezek után kerülhet sor Kárpátalja visszaszerzésének történeti rekonstrukciójára és a miniszterelnök ebben játszott személyes szerepére.

(*Csehszlovákia a két világháború között*) Ezt a sajátos államalakulatot, a Nagy Háború (1914-1918) utáni békediktátumok sorozatával mesterségesen tákolták össze és hemzsegett az ordító ellentmondásoktól. Az összképet tekintve „Csehszlovákia” a politikai komédia kategóriájába sorolható. 1918-ban elvileg „a népek önrendelkezési jogának”⁴ nevében hozták létre, a sokak által csúnyának tartott soknemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchia helyébe. Mít látunk a gyakorlatban? Egy Kelet-Közép-Európában a Máramarosi-havasoktól a Szudétavidékig kifli alakban hosszan húzódó, sok nemzetiségű, területileg az összképet tekintve egymással sokszor sem történelmi, sem gazdasági kapcsolatban nem álló konglomerátumot, ahol a történelmi cseh nemzet kisebbségben volt, a „csehszlovák” nemzet pseudo-ideája uralkodott, amely magában foglalta a Beneš által még a létében is tagadott szlovákokat, a lakosság több mint egyegyedét németek tették ki⁵, a közel egymillióis kisebbségi magyarság⁶ egy tömbben élt a Felvidék és Kárpátalja déli részén, továbbá ott voltak a kárpátaljai ruszinok, és élt az országban lengyel kisebbség.

ség is. Nem is lehetett egy lapon említeni a jelentősen iparosodott német Szudéta-vidéket, a kifli másik végén fekvő alapvetően agrárjellegű ruszin falvakkal.

Eduard Beneš, a huszadik század egyik legnagyobb machiavellistája, a magyaroknál csak egy népet gyűlölt jobban, ez pedig a szlovák volt, amelynek még a létezését sem volt hajlandó elismerni, ahogy már említettük.⁷

A sors iróniája, hogy a meglehetősen felemás módon demokratikus Csehszlovákiában, a nemzeti kisebbségek közül, a németeknek ment a legjobban a soruk.⁸

A többi nemzetiség esetében az elsorvasztás, a beolvasztás, szóval az asszimiláció volt a korabeli cseh establishment és legfőképpen Beneš célkitűzése.⁹

Vitathatatlan, hogy Csehszlovákia Kelet-Közép-Európa – a fenti anomáliák mellett is – politikailag egyik legstabilabb és gazdaságilag egyik legfejlettebb állama volt, erős és jól felszerelt hadsereggel.¹⁰ Mégis az maradt, ami volt: mesterségesen összetákolt állam, egy politikai komédia.

(Kárpátalja) Az Északkeleti-Kárpátokban és a magyar Alföld északkeleti csücskén elterülő régió, ahogy Csehszlovákia más vidékei is, soknemzetiségű volt. A többséget a szláv etnikumhoz tartozó, de döntően görög katolikus vallású, foglalkozás tekintetében agrárjellegű ruszin népesség képezte. Jelentős számban élt itt református magyar kisebbség is, amely településterületét tekintve a sík és dombos részeken élt egy tömbben, továbbá a térség kis- és nagyvárosaiban. Szigetszerűen szinte az egész térségben előfordultak. A lakosság sokszínűségét tovább erősítette, hogy az említett ruszinok, magyarok mellett, éltek itt németek, románok és nagy számban egy speciális népességi kategóriát jelentő zsidó lakosság is, amely a városokban tömörült.¹¹

A Nagy Háború utáni békediktátumok Kárpátaljának széleskörű autonómiát írtak elő, amelyet Benešnek és csapatának esze ágában sem volt teljesíteni.¹² Szerzőnek az a benyomása, hogy nem is igazán tudták hová tenni ezt a területet a gondolatvilágukban. A lényeg talán az lehetett, hogy a történelmi Magyar Királyságot sikerült ennek a területnek az elcsatolásával még jobban megrövidíteni és megcsonkítani.

Kárpátalja nagyvárosai, Ungvár, Munkács és Beregszász magasan polgárosult, szóval polgári kultúrájú régi civitasok voltak, a sváb (német) és magyar falvak pedig értékes, tradicionális agrárkultúrát hordoztak.

Ezzel szemben a hegyvidéki ruszin térségek ugyan szintén tradicionálisan agrárjellegűek voltak, de e területeket egyben rendkívüli elmaradottság, szegénység, a nagy arányú analfabetizmus jellemezte, amelyet csak erősített a sok-sok Isten háta mögötti zsákfalú.

A következőket megelőlegezve elmondjuk, hogy az 1938-as Szudéta-krízis és a végül megkötött müncheni egyezmény után Kárpátalja sorsa egyszerre vált roppant bizonytalanná, és tett szert geopolitikai-geostratégiai fontosságra. Megjegyzendő az is, hogy az első bécsi döntéssel a terület mindhárom regionális nagyvárosa és a délnyugati kompakt magyar etnikai tömb visszakerült Magyarországhoz.¹³ Hazánknak azonban több szempontból is alapvető érdeke volt, hogy a régió többi része is magyar felségterület legyen újra, és pontosan ezért a kérdés már nagyhatalmi sakkjátszmák homlokterébe és nemzetközi összefüggérendszerbe került.

(Németország újra a napfényben, az 1938-as Szudéta-krízis és Hitler sakkjátszmái) Ami az 1933 és 1938 közötti korszakot illeti, a legkevesebb, amit elmondhatunk, hogy a német „Führer” és Harmadik Birodalma lendületesen szárnyalt. Hitler és nemzetiszocialista alvezérei irányításával nemcsak, hogy talpra állították Németországot minden szempontból, hanem gőzerővel folyt az újrafegyverkezés, amellyel végleg búcsút intettek a több milliós

munkanélküliségnek.¹⁴ A német cégek futószalagon kapták a busás állami megrendeléseket¹⁵, a német bankoknak pedig újra megérte jelentős hiteleket kihelyezni a piacra.¹⁶ Szóval mind az iparmágnások, mind a pénzemberek elégedettek lehettek. Bevezették újra az általános sorkötelezettséget¹⁷, amelynek viszont a német hadsereg mondhatott köszönetet. A korabeli német társadalom széles körei értékelték az újra megjelent rendet a hétköznapi életben, továbbá azt is, hogy stabilak és kiszámíthatóak lettek az életkörülmények. De ez még nem minden. Berlin rendezte meg az 1936-os nyári olimpiai játékokat. A német „Führer” visszaadta a német társadalom önbecsülését és büszkeségét, továbbá újra visszakerült a Birodalom a politikai-nagyhatalmi térképre. Hitler háború és vérontás nélkül visszaszerezte Németországnak a Saar-vidéket, bevonult a Nagy Háború után demilitarizált Rajna-vidékre, nem kis rizikót vállalva, majd 1938-ban végrehajtotta az Anschlusst, szóval Ausztria is a Birodalom része lett.

De nem feledkezhetünk meg a fentebb vázoltak árnyoldalairól sem. A „Führer” Harmadik Birodalma totalitárius diktatúra volt, mely könyörtelen hadjáratot viselt a máskéntgondolkodók, a különböző kisebbségek, legfőképpen a fő mumusnak kikiáltott zsidók ellen. A történelem fintora, hogy a Birodalom zsidóságának tekintélyes része már szinte teljesen asszimilálódott, akkulturálódott a társadalomba, és sokan voltak köztük, akik őszintén németnek érezték magukat, arról nem is beszélve, hogy ők is megjárták a poklok poklát a Német Birodalomért és a császárért harcolva a Nagy Háborúban.¹⁸

Az SS–SD–Gestapo hármasság halálos ölelésében élt a német társadalom, de emiatt – a fentebb leírtak folytán – csak kevesen emeltek szót és még kevesebben voltak, akik továbbmentek volna.

Az Anschluss után az embernek elég volt ránézni a térképre, és nem volt nehéz kitalálni, hogy a „Führer” következő lépése mi lesz. A válasz egyértelmű: Csehszlovákia.

Ezt az államot, ezt a politikai komédiába illő nagy területi, soknemzetiségű kiflit, a történelmi Cseh- és Morvaország felől északon, nyugaton és délen is a Harmadik Birodalom határolta. Továbbá ennek a határnak mindkét oldalán németek éltek.

Nem volt kérdéses, hogy a „Führer” – az Anschluss után – jó alaposan megleckéztesse a machiavellizmusban tőle semmivel sem elmaradó Eduard Beneš Csehszlovákiáját. Jellemző egyébként, hogy a cseh főmachinátor majd még azelőtt olajra lép Londonba, mielőtt a csehszlovák hajó végleg elsüllyedne...¹⁹

Egyébként nagyon találó Richard J. Evans brit történész megállapítása, aki az elkövetkezendő történéseket „Csehszlovákia megerőszkololásának” nevezi.²⁰

Szóval a német „Führer” elhatározta az Anschluss után, hogy elintézi ezt a képtelen államilakulatot.

Ormos Mária szavaival szólva Hitler „zseniális bűnözése”²¹ az egyik magaslati pontját érte el 1938 második felében. A német Vezér folytatta szerencsejátékát és továbbra is va banque-ot játszott, mindent egy lapra feltéve. A zsarolás, a fenyegetés, a hazudozás és a képmutatás széles arzenálját mutatta be, hogy céljait elérje.

Kötélhúzás kezdődött a Harmadik Birodalom és Nagy-Britannia, valamint Franciaország között, hogy a „csehszlovák-kérdést” megoldják. Ez egyrészt folyt diplomáciai-politikai síkon, másrészt dr. Goebbelsnek köszönhetően a propaganda síkján is. Ez az egyik nemzetiszocialista alvezér, aki egyben a legbefolyásosabbak egyike is volt Hitler környezetében, nem győzte ontani a csehszlovákiai németek ellen elkövetett durva atrocitások híreit a német sajtóban.²²

Pedig a valóság ennek szinte pont a fordítottja volt. A megszeppent cseh vezető csoportok, hatalmas engedményeket tettek a német kisebbségnek, mind az öngazgatásban, mind gazdasági téren.²³ Továbbá szeretnénk még egyszer hangsúlyozni, hogy ebben az or-

szágban a német kisebbségnek ment messze a legjobban a sora az összes közül, sőt azt is megkockáztathatjuk, hogy a legvégén már szinte kényeztették őket. Az egyetlen kapitulációs probléma az volt, hogy a nagyvonalú cseh engedmények már túl későn jöttek... A Konrad Henlein vezette Szudétanémet Párt, amely a német közönség elsöprő többségét már maga mellett tudta, már Berlin és a „Führer” kezében volt...²⁴

Hitler – mint oly sokszor – a korbács és a méz politikáját folytatta, ezúttal Nagy-Britannia és Franciaország ellen. A korbács az volt, hogy a német diktátor egyre egyértelműbbé tette, hogy ha szükséges, katonailag zúzza össze soron következő áldozatát, és ha kell, az általános háborút is megkockáztatja. Ha kell, akkor a nyugati demokráciák ellen is! Ettől a Brit Birodalom és főleg a belpolitikai instabilitás miatt is ezer sebből vérző Franciaország vezető csoportjait kiverte a hideg! A méz pedig az volt, hogy a „Führer” tovább hangoztatta békevágyát, ha a Szudéta-kérdést sikerül békésen megoldani.²⁵

Föltétődik a kérdés, hogy akart-e valójában ekkor, 1938-ban háborút Hitler? De fel kell tennünk azt a kérdést is, hogy ha feltételezzük legalábbis, hogy akart, akkor *milyen háborúra gondolt?*

Egy forrás szerint a „Führer” a müncheni egyezmény után, megszerezve a Szudéta-vidék egészét és több mint 3 millió nagyrészt egy tömbben élő népi németet csatolva a Birodalomhoz, éktelen dührohamban tört ki! Haragjának fő oka az volt, hogy Münchenben minden követelését kielégítették... pedig ő háborút akart már!²⁶

De milyen háborút? Több jel utal arra, hogy Hitler – látva a 30-as évek apesment-jét, vagyis a brit megbékéltető politika folyamányait és az ehhez társuló gyámoltalan francia magatartást is – joggal feltételezte, hogy a két nyugati demokrácia nem fog Csehszlovákia segítségére sietni, tétlenek maradnak és csak lokális, győztes háború lesz.

Azt is képzelhette továbbá, hogy ugyanezen recept szerint csaphat le újabb áldozataira, konkrétan – engedetlenség esetén – Lengyelországra – szóval úgy, hogy a nyugati hatalmak nem mernek közbeavatkozni fegyveresen.

Délkelet- és Kelet-Közép-Európával kapcsolatos terveinek ez volt az egyik vetülete. Ebben a térségben pedig a többi államot meg csatlóssá teszi.

Minden más állam elleni háborút pedig az események alakulásának függvényében tartott elképzelhetőnek Hitler, 1938-ban.

Ahogy már említettük, a Szudéta-krízis végül 1938 őszén, Hitler tárgyalóasztalhoz ültetésével, német–olasz–brit–francia részvétellel és a csehek és az oroszok kizárásával Münchenben békés úton megoldódott.²⁷

Ekkor kerül történetünkbe Magyarország, amelynek most páratlan lehetősége nyílt revíziós politikájának aranyra váltására!

(Az első békes országgyarapítás. Magyarország 1938-ban és az első bécsi döntés) Kelet-Közép-Európa és Magyarország történelmi-politikai kényszerekkel, sőt egyre súlyosbodó kényszerekkel teli útjának tragédiája többek között abban állt a Nagy Háború után, hogy óriási hatalmi vákuum keletkezett a térségben, ami a békediktátumok folytán területi rendezetlenségekkel és megoldatlan politikai problémákkal terhelve, egymással és a világgal acsarkodó hatalom nélküli soknemzetiségű kisállamok félelmetes zónáját hozta létre.²⁸

Az Osztrák–Magyar Monarchia, benne a történelmi Magyar Királysággal összeszokott egységet alkotott és garancia volt a térség biztonságára nézve, akármennyi sebből vérzett is más tekintetben. Pusztá fennállása egyfajta biztosíték volt hosszú időn át a hatalom-éhes két politikai-katonai nagyhágyú, a német és orosz birodalmak mohóságával szemben. Mint ismeretes, a Habsburgok birodalma mellett, sírba szállt a cárizmus és a császári Németország is. De mindenképpen – legalábbis történelmi léptékben mérve – idő kérdése

volt, hogy a két nép, a német és az orosz birodalma valamilyen más alakváltozatban fönix-madárként újjászülessen. Ahogy ismeretes, ez meg is történt. Minden egyéb sikerük dacára két szennyes, életellenes, ateista, agresszív, az embert megnyomorító, a politikát militarizáló, a terrorizmust és a köztörvényes bűnözést állami szintre emelő ideológia által, a németeknél a nemzetiszocializmus, faji alapon, az oroszoknál a bolsevizmus osztályalapon. Az egyik oldalon a német „Führerrel”, a másik oldalon Leninnel, majd hűséges örökösével, Sztálin elvtárrsal.

A 30-as évekre nemcsak a németek találtak magukra a hitleri Harmadik Birodalom megalapításával és utána következő szárnyalásával, hanem némi fáziskéséssel, a 30-as évek végére ez történt az oroszokkal is. Ekkor Sztálin már egyre inkább államférfinak, és nem első osztályú kommunista forradalmárnak érezte magát.²⁹ A kommunizmus kívülről tetszetős vörös külseje mögött ekkor már a hagyományos orosz hegemon törekvések és a pánszlávizmus állt a maga valóságában.

A hitleri Harmadik Birodalom és a Szovjetunió fedőnév alatt futó sztálini orosz világhatalom belépett a 30-as évek közepe tájékán ebbe a vákuumba.

Ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchia semmilyen formában nem tudott már föltámadni!

Rátérve Magyarországra, 1938-ra az ország vezető csoportjait egyre jobban nyomasztotta az egyre erősödő német befolyás, de nem lehet alábecsülni az ekkor még passzív, de passzivitásában is nyugtalanító új orosz birodalmat.

A megcsontított Magyar Királyság elsődleges külpolitikai célja a lehetőleg békés úton történő revízió volt, s mivel ekkor hazánk már évtizedek óta elkötelezett antikommunista ország volt és a bolsevizmustól való félelem szinte elementáris volt széles magyar társadalmi körökben, az oroszoktól nem volt sok kedve a korabeli magyar elitnek és Horthy kormányzónak a revízióhoz segítséget kérni. Nagy-Britannia és Franciaország távol volt és semmiféle érdekük nem fűződött a magyar revízióhoz. Mussolini baráti Olaszországa önmagában kevés volt. Így olyan lapokat osztott a sors Magyarországnak, hogy segítséget a revízióhoz csak Hitler Harmadik Birodalmától remélhet. Ettől az egésztől a magyar vezető csoportok fáztak, sőt dideregtek. Úgy kellett a „Führertől” segítséget kapni, hogy mindeközben el ne nyelje az országot az új német birodalom. Hitlertől és a nemzetiszocializmustól meg kellett óvni az ősi organikus fejlődéssel létrejött történeti alkotmányos berendezkedésünket, alapvetően konzervatív és keresztény értékeken nyugvó társadalmi rendünket és tulajdonképpen egész nemzeti függetlenségünket.

A Szudéta-krízis és München után megnyílt az út az első magyar revíziós lépés előtt, amely békés szándékú volt és az Imrédy Béla vezette magyar kormány ennek demonstrálásaképpen közvetlen tárgyalásokat kezdett a csehszlovákokkal.³⁰ Ők kötélnek is álltak. Hosszú közvetlen tárgyalások kezdődtek, és itt elég annyit megemlíteni, hogy az ún. első bécsi döntésben a német–olasz döntőbíráskodás folytán visszajuttatott Dél-Felvidék (és Délnyugat-Kárpátalja) területének 93%-át a csehszlovákok már előzetesen önként átengedték volna, néhány nagyobb város kivételével, ilyen volt például Léva, Kassa, vagy Ungvár és Munkács.³¹

Ezekkel a városokkal toldotta csak meg a végső revíziós döntést a német és olasz vezetés.

Itt lép történetünkbe a klasszikus erdélyi politika utolsó nagy képviselője, kimagasló államférfi és politikus, gróf Teleki Pál, aki ekkor a magyar–csehszlovák határmegállapító bizottság tagja és a regnáló magyar kormány kultuszminisztere volt. A tudós férfúval most mindenképpen foglalkoznunk kell, mert hamarosan sorsdöntő feladatok várnak rá, több szempontból is.

(Gróf Teleki Pál) Gróf széki Teleki Pál 1879-ben született Budapesten, apai ágon régi erdélyi, anyai ágon pesti görög családból, egyedüli gyermekként. Gyermekkorát javarészt Szatmár vármegyében, vagyis a Partiumban töltötte. Gimnáziumi tanulmányait a piaristák-

nál végezte Budapesten. Érdeklődési köre kora ifjúságtól kezdve sokoldalú volt, korán felébredt a földrajz utáni csillapíthatatlan érdeklődése, ami nemes szenvedélyévé vált az idők során. Egyetemi tanulmányai alatt alapjáraton jogot, de egyéb társadalomtudományi, földrajzi és mezőgazdasági stúdiumokat is hallgatott. Az egyetemi végbizonyítvány megszerzése után (1901), végül 1903-ban lett az államtudomány doktora. Közben, hogy agrárismereteit bővítse tovább, a magyaróvári Mezőgazdasági Akadémián folytatta tanulmányait, amelyet szintén elvégzett. Már ebben az időben rendszeresen publikált földrajzi témájú műveket. Komolyan érdeklődött a történelem és a politika iránt is, így nem meglepő, hogy 1905-ben politikai pályára (is) lépett, ekkor választották először parlamenti képviselővé.³²

1908-ban megnősült, feleségül vette az akkor 19 éves osztrák grófi családból származó Bissingen-Nippenburg Johannát, frigyükből két gyermekük született, 1910-ben Mária, 1911-ben Géza.³³

Az eddigiekből is jól látszik, hogy emberünk az ún. 1914 előtti „békebeli” világ gyermeke volt, az úri becsületkódex iránymutatásai és mély katolikus hite szocializációjából és személyes meggyőződéséből adódóan egész életére kihatott, és ennek volt köszönhető az is, hogy akárcsak gróf Bethlen István, vagy Kállay Miklós, a 30-as évek korszellemétől, elsősorban a német nemzetiszocializmus tekintetében teljesen immunis maradt. Talán görög édesanyjának is köszönhető, hogy a németeket szinte egész életében nem kedvelte, azt már mondanunk sem kell, hogy a későbbi német „Führer” rajongójává sem vált soha!

Szerény, alázatos, bár külsőre szürke ember benyomását keltette, de maximálisan megvolt benne egy magyar gróftól el is várt nemes tartás, arról nem is beszélve, hogy számára a becsület és népe szolgálata az életénél is fontosabb volt.

Megvolt benne a néhai Erdélyi Fejedelemségből származtatható fortélyos politizálásra, pengeélen táncoló egyensúlyozásra való hajlam, hogy amikor nála nagyobb erővel kerül szembe, de a saját igazságáról már mélyen meggyőződött, és ha főleg népe szolgálatáról van szó, akkor fortélyhoz folyamodik, hogy az ártó erővel szemben levegőhöz jusson és biztosítsa a túlélést.³⁴ Mindez persze sosem kerülhetett szembe becsületkódexével, és amikor ez megtörtént, a földi élete helyett Istent és a becsületét választotta...

Visszatérve e férfiú pályafutásához, amellet, hogy politikai pályára lépett, az elhivatott emberekre jellemző nemes szenvedélyességgel művelte a földrajztudományt. Képviselővé választásának évében tagja lett a Magyar Földrajzi Társaságnak. 1909-ben a francia Földrajzi Társaság a japán szigetek kartográfiai felméréséről készített tanulmányáért Jomard-díjjal tüntette ki. Ebben az időben szellemi horizontja még jobban kitágult, beutazta Európát, Afrikát, a japán szigetvilágot és az Amerikai Egyesült Államokat. Majd a Magyar Földrajzi Társaság főtitkárává választották. 1917-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett.³⁵

Ami politikai pályafutását illeti, az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-as összeomlása után több nemzeti-konzervatív irányultságú kormányban volt külügyminiszter. Tagja lett az Apponyi Albert vezette békedelegációnak, a béketárgyalásokra szakértői anyagként magával vitte a híressé vált ún. Carte rouge-t, amely a történelmi Magyar Királyság etnikai megoszlásának térképe volt, vörös színnel jelölve a magyar etnikumot. Világszerte óriási megbecsülést hozott ez a néprajzi atlasz tudományos körökben Telekinek.³⁶

Szomorú, hogy erről Párizsban szinte tudomást sem vettek, ahol Magyarországot Trianonban végül gyalázatosan megcsonkították, elvéve területének kétharmadát, továbbá a magyarság egyharmada, szóval minden harmadik magyar idegen uralom alá került!

Emberünket ez mélyen megdöbbentette és lesújtotta. Ekkor született meg a fejében a döntés, hogy minden Isten adta talentumát a revízió ügyének fogja szentelni.³⁷

Mély barátság fűzte ekkor már a másik korabeli nagy magyar államférfihoz, gróf Bethlen Istvánhoz és Szekfű Gyula konzervatív-katolikus értékrendű történészhez.³⁸

Trianon után lett a Közgazdasági Egyetem gazdasági földrajzot oktató nyilvános rendes egyetemi tanára.³⁹

Teleki 1920–1921-ben rövid ideig Magyarország miniszterelnöke is volt, de egészen 1938-ig lényegében véve a tudománynak szentelte életét. Továbbá lelkesedett a cserkészmozgalomért is, és arra különösen büszke volt élete végéig, hogy az a megtiszteltetés érte, hogy Magyarország főcserkésze lett.⁴⁰

Továbbá a 20-as években megalapította az Államtudományi Intézetet, valamint a Szociográfiai Intézetet is.⁴¹

Nemzetközi elismertségét és hírnevét 1924-ben alapozta meg, amikor szakértőként közreműködött az iraki és a török határvonal meghatározásánál, különösen ezáltal Nagy-Britanniában tett szert nagy reputációra.⁴²

Előadókörútjain nem győzött elégszer rámutatni a trianoni békeszerződés igazságtalanságaira és tarthatatlanságára.

Horthy Miklós kormányzóhoz is személyes baráti viszony fűzte már ekkor.

Élete nagy fordulatot 1938-ban vett, mikor Darányi Kálmán miniszterelnök lemondása után, az Imrédy Béla vezette új kormány kultuszminisztere lett. Semmi meglepőt nem találhatunk abban, hogy e funkciójában is főleg külpolitikai kérdésekkel foglalkozott a kibontakozó Szudéta-krízis közepette, hisz a kelet-közép-európai rendkívül bonyolult etnikai viszonyok első számú szakértőjének számított az országban, így az sem csoda, hogy Kánya Kálmán külügyminiszter tanácsadója is lett.⁴³

A soron következő eseményekben Teleki egyszerre csillogtatta meg államférfiúi és tudósi képességeit. Mussolini ugyanis a müncheni egyezményhez egy olyan záradékot is csatoltatott, hogy a magyar–csehszlovák területi kérdéseket tárgyalásos úton szükséges rendezni.⁴⁴ Emberünk oroszlánrészről vállalt az ezután meginduló közvetlen tárgyalásokban a csehszlovákokkal, továbbá az első bécsi döntés magyar területi igényeinek szakszerű és tárgyilagos megalapozásában. Miután pedig a Dél-Felvidék és Délnyugat-Kárpátalja viszszerült hazánkhoz, Teleki a határmegállapító bizottságban brillírozott, olyannyira, hogy végül a magyarbarátsággal abszolút nem vádolható szlovák határmegállapító bizottsági tagok, élükön dr. Jansák elnökkel, minden tiszteletét és elismerését kivívták!⁴⁵

Nem sokkal ezután viszont olyan fordulatot hozott a sors 1939 elején, amely gróf Teleki Pált másodsorra is Magyarország miniszterelnöki bársonyszékébe repítette. De most vissza kell kanyarodnunk Kárpátaljához és a nemzetközi fejleményekhez.

(Kárpátalja, a bizonytalan geopolitikai szegmentum) A müncheni egyezmény és az első bécsi döntés után, a haldokló Cseh-Szlovákiának volt egy térsége, amelynek geopolitikai jelentősége hirtelen felértékelődött. Ezt a hatást fokozta, hogy a nemzetközi politika szempontjából abszolút a levegőben lebegett, tulajdonképpen vákuumhelyzet állt elő. Márpedig a vákuumnak az a talán legfőbb tulajdonsága, hogy oda valamilyen erő – rövid idő múltán – benyomul.

Ezt a vákuum-területet Kárpátaljának hívták. A magyar vezetés ezt a területet már 1938 őszén szerette volna visszacsatolni, amelyet azonban a német „Führer” kategorikusan elutasított. A magyar katonai bevonulást a területre német–olasz közös ultimátum akadályozta meg.⁴⁶

Ez azonban nem tántorította el a magyar vezető csoportokat, hogy tovább spekuláljanak a területre, és korántsem csak a történelmi jog szempontjából. Ott volt a baráti Lengyelországgal létrejövő közös határ üdvös reménye. De volt ennél még fontosabb do-

log is. Gróf Teleki Pál több tanulmányában kimutatta, hogy ez a térség gazdaságföldrajzi szempontból is mennyire fontos lenne hazánknak. Azzal érvelt, hogy Kárpátalja rendkívül csapadékos terület, továbbá itt van a Tisza forrásvidéke is. A magyar Alföld sok részén tapasztalható elszikenedést és pusztásodást meg lehetne állítani azzal, ha Kárpátalja bőséges csapadékmennyiségével az öntözést megoldanák. De más veszélyekre is figyelmeztetett Teleki. A Kárpátalja gazdag erdősegeit sújtó rablógazdálkodás, mértéktelen fakivágás az Alföld kulcsfontosságú részeinek elmocsarasodását és tönkretételét eredményezheti. Ezért – érvel a tudós államférfi – Kárpátalját mindenképpen vissza kell szerezni.⁴⁷

A német „Führer” eközben eltökélte, hogy a maradék Cseh-Szlovákiát is letörli a térképről. A történelmi Cseh- és Morvaországot be akarta kebelezeni, a haldokló államalakulat többi részének sora viszont ekkor még cseppfolyós volt. Hitler több megoldással is eljátszadózott. Mivel ekkor még nagyon bízott abban, hogy lengyelekkel meg tud egyezni és terveibe betagolni, nyitott volt arra, hogy Szlovákiát felosztja a magyarok és a lengyelek között.⁴⁸ Azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy az egész Felvidéket visszajuttatja Magyarországnak.⁴⁹ Egy újabb opció pedig az volt, hogy kreál egy „önálló” Szlovákiát.⁵⁰

Kárpátalja viszont a levegőben lebegett, ahogy említettük már. A „Führerben” felmerült az a gondolat is, hogy az „önálló” szlovák állam mellett létrehoz egy „önálló” kárpátukrán államot is, mindkettőt német védnökség alatt. Gondolta ezt azon az alapon, hogy ha Lengyelország engedetlen marad és össze kell zúznia ezt az államot is, akkor ez két reménybeli bábállam ragyogó stratégiai kiindulási pont lenne délről Lengyelország ellen.⁵¹

A jelek szerint azonban gondban volt Kárpátaljával. Ha letörli Lengyelországot a térképről, akkor ott már képe fog kerülni Sztálin orosz világbirodalma is. Hitlernek világos volt, hogy ha ez a történelmi eshetőség valósul meg, akkor fölébresztené a szovjet diktátor könnyen ébredő gyanúját, hogy egy „önálló” kárpátukrán állam létrehozásával orosz területekre spekulál, ergo meg akarja támadni idővel a Szovjetuniót. Amit ezzel kapcsolatban leszögezhetünk, ezt a „Führer” semmiképpen sem akarta. 1939-ben semmiképpen sem! Pedig egy kárpátukrán bábállam létrehozására és működtetésére már az emberei is megvoltak Volosin görög katolikus pap és csapata személyében. John Lukacs nagyon érdekesen ír erről a kérdésről: „A kárpát-ukrajnaiak azt hitték (és a világ) is, hogy Hitler Harmadik Birodalma mögöttük áll (ahogy a szlovákok mögött már állt). De most Hitlert nem érdekelte Kárpát-Ukrajna, ahogy közömbös maradt egész Ukrajna iránt is – *s ez a magatartás rendkívüli hatást tett Sztálinra.* [...] München előtt és után az ukrán nacionalisták és emigránsok mozgolódní kezdtek. Ennek ellenére gyakorlatilag semmilyen támogatást sem kaptak Hitlertől. Végül megengedte Magyarországnak, hogy elfoglalja Kárpátalját 1939. március 16-án, amikor Cseh-Szlovákia végleg szétesett. [...] *Erre Sztálin is felfigyelt.*”⁵²

Hitler óriási jelentőségű gesztusa félreérthetetlen volt a szovjet diktátor számára.

A Kárpátaljával kapcsolatos vákuumot más államok is érzékelték, érezve a méz illatát. Mozgolódás támadt Lengyelországban és Romániában is. Jól feltételezték és bizonyára jól is voltak informálva azt illetően, hogy a magyar vezetés pályázik a területre. Mivel a térség délkeleti csücskében élt román kisebbség is, a románok spekulálni kezdtek, hogy megkaparintják a szóban forgó kis területet, sőt ehhez lengyel diplomáciai támogatást is kaptak, mert érdekes módon a lengyelek is spekuláltak, hátha ők is jutnak némi területi nyereséghez.⁵³ De ahogy majd látni fogjuk, a több évszázados magyar–lengyel barátság semmiféle csorbát nem szenvedett ebben az ügyben.

(1939. március. A „Führer” felszámolja a maradék Cseh-Szlovákiát. Kárpátalja hazatérése Magyarországhoz) A magyar vezetés München óta már hónapokon keresztül fontolgatta, hogy ha szükséges, akkor akár német hozzájárulás nélkül katonai erővel bevonul

Kárpátaljára és visszacsatolja Magyarországhoz. Ez azért is roppant érdekes és furcsa, mert ahogy majd nem sokkal később kiderül, a magyar Honvédség abszolúte nem volt fölkészülve egy ilyen akcióra.⁵⁴ Werth Henrik a Honvéd Vezérkar főnöke, akinek szintén vezéreszméjévé vált a dolog, ha hihetünk Andorka Rudolf korabeli naplójegyzeteinek⁵⁵, a jelek szerint nem tett komolyabb katonai előkészületeket. John F. Montgomery, Roosevelt amerikai elnök budapesti követe, magyar vezető személyiségekkel folytatott bizalmas beszélgetéseiből szintén ugyanez derül ki.⁵⁶

Eközben Imrédy Béla miniszterelnök megbukott, és utódja gróf Teleki Pál lett. A tudós politikus és államférfi Kárpátalja iránti mély érdeklődéséről már szóltunk. Telekinek a vezérfonala változatlan maradt, úgy érnei el békés revíziós sikereket, hogy ne vonjuk magunkra a hitleri Harmadik Birodalom haragját, s közben úgy elérni az újabb országgyarapítást, hogy az minél inkább önerőből és minél kevesebb német segítséggel történjen, de persze az elvárandó német segítség viszont megijöjjön. Vagy ami a minimum, egy békés német tudomásulvétel.

A maradék Cseh-Szlovákia eközben egyre kétségbeesettebben próbálta fogvacogva őrizni pusztá létét, azon igyekezve, hogy semmivel ne hívja ki maga ellen a „Führert”. Mindhiába.

Az alábbiakban, hogy az egész konstelláció érthető legyen, hosszabban idézzük Ormos Mária gondolatait a témáról: „A nyugati államok tehát nem azért nézték végig szótlanul, hogy a mintegy fél éve létesült müncheni egyezményrel mit sem törődve (Hitler) eltüntette egy államot a térképről, hanem azért, mert képtelenek a cselekvésre. Nem vette észre, hogy Prágába bevonulva átlépett egy éles határt, egy olyat, amelyet még a legmegértőbb „békéltető” is létezőnek ismert el. 1939. március 15-én világossá vált, hogy Hitler minden ígérete hazugság, hogy az általa aláírt okmányok nem egyebek, mint papírrongyok, és – ami a leglényegesebb volt –, hogy *nem német nemzeti, hanem hódító politikát folytat* [kiemelés tőlem, E. M.], amelyben a versailles-i békeszerződés által okozott sérelmek csupán a szerencsésen felhasználható szövegek szerepét játszották.”⁵⁷

A „Führer” bevonulása Cseh- és Morvaországba, a protektorátusságon és a Birodalomba való betagozásán kívül más körülményekkel is járt. Hitler gyakorlatilag megszarolta a szlovák vezetőket, hogy ha Szlovákia nem kiáltja ki függetlenségét, persze német védnökség alatt, akkor a területét felosztják. A Jozef Tiso római katolikus pap által vezetett németbarát csoport persze azonnal vette a lapot, és megalakult a „független” szlovák állam.

Ugyanerre várt a szinte minden hatalom nélküli, Volosin vezette kárpátukrán vezetés. Hitler azonban 24 órát adott a magyaroknak, hogy Kárpátalja kérdését rendezzék, ergo, most itt a lehetőség, hogy Magyarország katonailag bevonuljon a területre és visszacsatolja. Efelől a „Führernek” nem is volt kétsége, mármint, hogy a magyarok lépni fognak, mert ahogy az fentebb már kiderült, esze ágában sem volt Volosint elismerni és adni a lovat az ukrán nacionalisták alá. Önálló magyar külpolitikai lépésről így csak megszorított értelemben beszélhetünk.

Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar főnöke most aggályokkal állt elő, márpedig azzal a prózai ténnyel, hogy nincs megfelelő létszámú haderő a bevonulás ilyen gyors végrehajtására. Mindazonáltal tette a kötelességét és végül mégiscsak összeállt egy katonai erő, amellyel meg lehetett valósítani a Kárpátaljára történő bevonulást. Ez volt az ún. „Kárpát-csoport” – a VIII. hadtest. Lengyel Béla tábornok szerint az érintett csapatok: „Ungvár, Munkács és Beregszász helyőrsége, a 24. gyalogos dandár, az I. lovas dandár, a 8. hegyi vadász dandár, a Munkács-Ungvár körzetben akkor alakuló dandár és a 4. huszár-dandár.”⁵⁸

A magyar csapatok 1939. március 18-ára egész Kárpátalját elfoglalták, és létrejött a nagy találkozó az Északkeleti-Kárpátokban a lengyelekkel, köszöntve egymást és ünnepelve a közös határ létrejöttét.⁵⁹

Kárpátalja és a frissen kikiáltott Szlovákia közötti határ azonban bizonytalan volt, de a magyar csapatoknak sikerült elérni annyit, hogy az Uzsoktól délre és Ungvártól nyugatra elterülő fontos vasútvonalat is elfoglalják.⁶⁰

Gróf Teleki Pál miniszterelnök elkönnyvelhette a második békés országgyarapítást, egyben első komoly külpolitikai sikerét.

Kárpátalja hazatérését ünnepélyes parlamenti beszédben jelentette be.⁶¹ Beárnyékolta a nagy sikert, hogy a miniszterelnököt egyre jobban aggasztotta a „Führer” egyre nagyobb hatalma, a közelgő új világháborúról is meg volt győződve, de arról is, hogy azt a németek el fogják veszíteni. Mindinkább aggasztotta az is, hogy Werth Henrik egyre arcátlanabban beleártja magát a politikába⁶² és véleményformálónak, sőt döntéshozónak képzelet magát. Werth és németbarát katonatiszti köre meg volt már akkor győződve arról, hogy Magyarország szekerét véglegesen a hitleri Harmadik Birodalomhoz kellene kötni, ő Telekivel ellentétben arra a következtetésre jutott, hogy német uralom várható hosszú távon a kontinentális Európában.

Ez antagonisztikus ellentétben állt Teleki egyre kétségbeesettebb erőfeszítéseivel, hogy Magyarországot nem hadviselőnek, de facto semlegesnek megtartsa, és békés úton érje el a revíziót, esetleg német szuronyok nélküli önálló magyar katonai akciókkal. (Gondoljunk Romániára!)

(Egy történelmi filozófia-morzsáról mint módszerről, utóirat helyett) Dolgozatunkban a történelmi eseményeket és szereplőket illetően a problémacentrikus megközelítést alkalmaztuk, egy aránylag kisebb léptékű történelmi eseménysorozatot oly módon megközelítve, hogy az előzményekből kiindulva és a nagyobb történelmi folyamatokat érzékeltetve a magyar vonatkozásokat beágyaztuk a nemzetközi, esetünkben európai időbe és térbe. E sorok írója problémaérzékeny módon igyekezett tehát témáját megközelíteni és nemcsak a szakmához, hanem a művelt érdeklődő Olvasóhoz közel hozni, továbbá szövegét élővé tenni. Szerző tette mindezt egy keresztény-konzervatív megértő történetírás jegyében, ugyanis véleménye szerint tisztán objektív történetírás, vagy ha úgy tetszik értéksemleges történetírás soha nem létezett és nem is fog. Ugyanis a történelem nem természettudomány, hisz egy természettudományos kísérlet, akárhányszor megismételjük ugyanazokkal a paraméterekkel, ugyanazt az eredményt hozza. A történelem nem ilyen, ezért humán tudomány, de egyben irodalom és művészet is. Szóval két kísértetiesen hasonló történelmi szituáció viszont sokszor homlokegyenest más eredményekre vezethet. Hisz a történelmet emberek csinálják. Nem pusztán kémiai vegyületek, vagy fizikai képletek vagyunk, hanem annál sokkal több: tudattal-szellemmel és halhatatlan lélekkel rendelkező *emberek*.

Történetünk is emberekről szól elsősorban, szerző ezért szentelt nagy teret például Adolf Hitler, vagy a másik oldalon gróf Teleki Pál személyiségének, gondolatainak, meggyőződéseinek és hajlamainak feltérképezésére.

Ahogy említettük egy több vonalon futó nagyobb történelmi íven át kíséreltünk meg eljutni témánkhoz, a megértés és a megértetés jegyében.

Továbbá szerző arra tett szerény kísérletet, hogy gróf Teleki Pált a magyar történelemben a méltó helyére tegye, aki az embertelen történelmi időkben drámai módon bár, de ember tudott maradni! Ami nem jelenti persze azt, hogy e férfiú szent és tökéletes lett volna... Ideje lenne szakítani a rendszerváltoztatás óta eltelt negyedszázad után is makacsul tovább élő vulgármarxista sablonokkal és az agitpropot idéző szövegekkel, a

hamis manicheus leegyszerűsítésekkel. Ahogy nem hallgatta el a szerző Hitler harmincas években elért érdemeit sem, de Ormos Máriával vallja, hogy Hitler zseniális bűnöző volt. Nem tagadja azt sem, hogy leplezetlen ellenszenvet táplál a két világháború közötti Csehszlovákia iránt. Igyekezett valós tényeket és folyamatokat a saját gondolatai és mások jónak tartott gondolataival bemutatni mint *magyar történetíró*.

E sorok írója tehát bízik abban, hogy hozzájárulhat ezzel a dolgozatával is ahhoz, hogy legalább szerény mértékben közelebb kerüljünk a történeti igazsághoz.

JEGYZETEK

- 1 LUKACS, JOHN: *Az európai világháború 1939–1941*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1995. 48–49. (A továbbiakban: LUKACS)
- 2 MACARTNEY, C. A.: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929–1945, I. kötet*, Gede Testvérek kiadása, Budapest, 2006. 430–431. (A továbbiakban: MACARTNEY)
- 3 BARCZA, GYÖRGY: *Diplomataemlékeim 1911–1945, I. kötet*, Európa–História, 1994. 407–408.
- 4 Wilson amerikai elnök híres-hírhedtté vált 14 pontja.
- 5 EVANS, RICHARD J.: *A Harmadik Birodalom hatalmon. Hogyan állítottak a náciak könyörtelenül céljaik szolgálatába egy egész népet?*, Park Könyvkiadó, Budapest, 2013. 638. (A továbbiakban: EVANS) RÓNAI, ANDRÁS: *Térképezett történelem*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 145–146. (A továbbiakban: RÓNAI)
- 6 RÓNAI, 145. Az 1910-es magyar népszámlálás adatai alapján.
- 7 Azt, hogy Eduard Beneš mit gondolt a szlovákokról, magyar nyelven is hozzáférhető műve alapján világosan kiderül.
- 8 EVANS, 638–640.
- 9 RÓNAI, 147.
- 10 EVANS, 638.
- 11 *Kárpátalja 1919–2009, történelem, politika, kultúra*, (szerk.: FEDINEC, CSILLA és VEHESE, MIKOLA), Argumentum Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010. 58. 499–506. (A továbbiakban: *Kárpátalja*)
- 12 *Kárpátalja*, 48. RÓNAI, 148.
- 13 Lásd: Sallay Gergely: *Az első bécsi döntés c. könyvét*.
- 14 EVANS, 329. 354–355. SHIRER, WILLIAM, L.: *A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története*, Teleteacher, Budapest, 1995. 158. (a továbbiakban: SHIRER)
- 15 SHIRER, 158–161.
- 16 Uo.
- 17 SHIRER, 174.
- 18 EVANS, RICHARD J.: *A Harmadik Birodalom születése. Hogyan verték szét a náciak a demokráciát és kerültek hatalomra Németországban?*, Park Könyvkiadó, Budapest, 2012. 45–46.
- 19 SHIRER, 240.
- 20 EVANS, 638.
- 21 ORMOS, MÁRIA: *Hitler*; T-Twins Kiadó, 1993. 468. (a továbbiakban: ORMOS)
- 22 EVANS, 643–644.
- 23 EVANS, 640.
- 24 Uo.
- 25 München éjszakáján Jodl német tábornok vidáman írta a naplójába: „Aláírták a müncheni paktumot. Csehszlovákia mint hatalom kiesett... A Führer géniusza és elszántsága, hogy még egy világháború elől sem hátrál meg, ismét erőszakmentes győzelmet biztosított. Tovább él a remény, hogy a hitetlenek, a gyengék és a kétkedők megtértek, és így is maradnak.” Idézi: SHIRER, 259.
- 26 SHIRER, 262.
- 27 SHIRER, 254–259. EVANS, 646.
- 28 Lásd erről Bibó István tudós magyar politikai gondolkodó „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága” c. nagyszerű tanulmányát. Megtalálható az 1980-as évek közepén kiadott több kötetes Bibó-életmű sorozatban.
- 29 LUKACS, 47.
- 30 RÓNAI, 166.
- 31 RÓNAI, 177.
- 32 CZETTLER, ANTAL: *Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–1941*, Magvető Kiadó, Budapest, 1997. 23. (a továbbiakban: CZETTLER)
- 33 NYÁRI, GÁBOR: *A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége 1939–1941*, Kairosz Kiadó, Piliscsaba–Budapest, 2015. 15. (A továbbiakban: NYÁRI)
- 34 Többek között ebben is meglepően hasonlított Kállay Miklós miniszterelnökünkre.
- 35 CZETTLER, 23.
- 36 Uo.
- 37 CZETTLER, 23.
- 38 Uo.
- 39 Uo.
- 40 NYÁRI, 18.
- 41 Uo.
- 42 CZETTLER, 24.
- 43 Uo.
- 44 RÓNAY, 166.
- 45 RÓNAY, 189–192.

- 46 CORNELIUS, DEBORAH S.: *Kutyaszorítóban. Magyarország és a második világháború*, Rubicon Könyvek, Budapest, 2015. 121.
- 47 MACARTNEY, 426. RÓNAY, 196–200. ABLONCZY, BALÁZS: *Teleki Pál*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 395. (a továbbiakban: ABLONCZY)
- 48 MACARTNEY, 415.
- 49 ULLEIN-REVICZKY, ANTAL: *Német háború – orosz béke*, Európa–História, Budapest, 1993. 17. (a továbbiakban: ULLEIN-REVICZKY) A „Führer” egész Szlovákia bekebelezését 1938. nyarán ajánlotta fel Horthynak, annak fejében, hogy közösen viseljének hadat Csehszlovákia ellen. A Kormányzó nemet mondott.
- 50 Hitler végül valósággal rákényszerítette a szlovákokat, a „függetlenség” kikiáltására, 1939 márciusában. Valószínűleg a „Führer” ebben az esetben is zsarolt egy kicsikét, mármint, ha Tisóék nem méltóztatnak függetlenné válni, vagy bevonulnak oda is a németek, vagy megint csak Szlovákia feldarabolása került volna terítékre a szerző véleménye szerint. Erről még dolgozatunkban lesz szó.
- 51 MACARTNEY, 434.
- 52 LUKACS, 48.
- 53 MACARTNEY, 431.
- 54 ABLONCZY, 396.
- 55 Lásd: Andorka Rudolf naplótöredékeit tartalmazó könyvecskét: *A madridi követségtől Mauthausenig*.
- 56 Lásd: *Roosevelt követe Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1934–1941*, Frank Tibor kiadása, Budapest, 2002.
- 57 ORMOS, 321.
- 58 MACARTNEY, 435.
- 59 ULLEIN-REVICZKY, 27.
- 60 Uo.
- 61 TELEKI, PÁL: *Válogatott politikai írások és beszédek* (szerk.: ABLONCZY BALÁZS), Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 390–394.
- 62 ABLONCZY, 396.

